

İQTİSADİYYAT**UOT 33****QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ TÜRK DÖVLƏTLƏRİNİN
ENERJİ EHTİYATLARI VƏ ƏHƏMİYYƏTİ****Solmaz Muxtar qızı GÖZƏLOVA**

*Qərbi Kaspi Universiteti,
“Tarix və Fəlsəfə” kafedrasının dosenti,
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru
solmaz.gozalova@mail.ru*

XÜLASƏ

Xəzər bölgəsindəki türk respublikaları tarix boyu əhəmiyyətini qorudu və bir sıra səbəblərə görə hələ də vacibdir. Həmişə strateji əhəmiyyətə malik bu bölgə bəzən ticarət baxımından dostdur. Hal-hazırda dünya zəngin neft və təbii qaz ehtiyatları səbəbindən gündəmədir və illərdir sabit deyil.

Alternativ karbohidrogen ehtiyatlarının axtarışı müasir dünyada artan əhalini təmin etmək və beləliklə, artan enerji ehtiyaclarını ödəməkdir. Bu vəziyyətdə Xəzər bölgəsi ölkələri, Qərb enerji və global enerji şirkətlərinin zəngin enerji qaynaqlarına diqqət çəkən ölkələrə çevrildi.

Açar sözlər: dövlət, iqtisadi, enerji, sektor

РЕЗЮМЕ**ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ И ЗНАЧЕНИЕ ТУРЕЦКИХ
ГОСУДАРСТВ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

Турецкие республики Каспийского региона сохраняли свое значение на протяжении всей истории и по-прежнему важны по ряду причин. Этот регион, всегда имеющий стратегическое значение, иногда является коммерчески дружественным. В настоящее время мир стоит на повестке дня благодаря богатым запасам нефти и природного газа, и он не был стабильным в течение многих лет.

Поиск альтернативных углеводородных ресурсов состоит в том, чтобы удовлетворить растущее население в современном мире и, таким обра-

зом, удовлетворить растущие потребности в энергии. В этом случае страны Каспийского региона стали странами, привлекающими внимание к богатым энергетическим ресурсам западных энергетических и глобальных энергетических компаний.

Ключевая слова: государства, экономика, энергия, сектор

ABSTRACT

ENERGY RESOURCES AND IMPORTANCE OF TURKISH STATES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

The Turkish Republics of the Caspian region have maintained their importance throughout history and are still important for a variety of reasons. Always having strategic importance, this region is sometimes commercially military-friendly. At present, the world is on the agenda thanks to rich oil and natural gas reserves, and has not been stable for many years.

The search for alternative hydrocarbon resources is to meet the growing population in the world today and thus meet growing energy needs. In this case, the countries of the Caspian region have become the countries attracting attention to the rich energy resources of Western energy and global energy companies.

Keywords: states, economy, energy, sector

Qloballaşmanın gətirdiyi yeni hərəkətlər, əsrlər boyunca tarixi çətinliklərin təsiri ilə parçalanmış, bir-birindən ayrı salınmış Türk Dünyası qarşısında da yeni imkanlar meydana çıxarmışdır. Qloballaşmanın daha əhəmiyyətli istiqaməti regionallaşmadır. Türk Dünyasının regionallaşmağını yeni mərhələyə ucaltmaq üçün böyük imkanlar yaranmışdır.

Türkdilli dövlətlər arasında siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələr SSRİ-nin dağılmasından sonra 1991-ci ildən yaranmağa başlamışdır. Azərbaycan, Qazaxıstan, Türkmənistan, Özbəkistan və Qırğızıstan kimi yeni müstəqillik qazanmış türk respublikaları ilə Türkiyə arasında siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdə inteqrasiyaya nail olmaq üçün dövlət başçıları səviyyəsində siyasi-diplomatik münasibətlərin formalaşmasına və əlaqələrin intensivləşməsinə ehtiyac var idi. Məhz bu zərurdən qaynaqlanan istəyin reallaşması qarşılıqlı əlaqələrin prioritet istiqamətini təşkil edirdi [1].

Xəzər hövzəsində yerləşən Türk Respublikaları, tarix boyunca əhəmiyyətini qorudu və müxtəlif səbəblərdən hələ də əhəmiyyətli bölgə hesab olunur. Həmişə strateji əhəmiyyətə malik olan bu bölgə, bəzən hərbi və ticari baxımdan

ön plana çıxır. Hal-hazırda, zəngin neft və təbii qaz ehtiyatları sayəsində uzun illər bölgə öz aktuallığını qoruyur.

1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra, Qazaxıstan və Azərbaycan zəngin neft potensialının istismarına başladılar. Türkmənistan və Özbəkistan təbii qaz iqtisadiyyatında dəyişikliklər etmək və keçiddə yaşanan çətinlikləri azaltmaq üçün lazım olan resursları bir an əvvəl istifadə etmək istəyirlər. Türk Respublikaları iqtisadiyyatlarının inkişafında enerji qaynaqlarının əhəmiyyəti, xalqların rifahının yüksəlişi və müstəqilliklərinin qorunmasında enerji ehtiyatlarının önəmi vurğulanmaqdadır.

Enerjiyə gəldikdə dünya dövlətlərindən gətirilən neft və təbii qaz əsasən Yaxın Şərqdən 1990-cı illərə qədər idxal edilib. Yaxın Şərqi Mərkəzi Asiya və Qafqaza marağının dəyişməsi və son illərdə bu bölgələrin yüksəlməsi dünya ictimaiyyətinin gündəmində iki tarixi hadisənin nəticəsidir. Birincisi, SSRİ-nin dağılmasıdır, ikincisi 11 sentyabr 2001-ci ildə Birləşmiş Ştatlara qarşı olan terror hücumlarıdır. Sovet İttifaqının dağılması regionla bağlı məlumatların geniş yayılması, azad hərəkətin və suverenliyin bölgənin resursları üzərində qurulmasının əsasını yaratmışdır. 11 sentyabr hadisəsi enerji ötürücüsünün təhlükəsizliyi məsələsinə toxundu və daha çox Yaxın Şərq alternativ enerji mənbəyinə gətirib çıxaran beynəlxalq maraq və investisiya mənbəyinə çevrildi.

Alternativ karbohidrogen ehtiyatlarının axtarışı bu gün dünyada artan əhalini qarşılamaq və dolayısı ilə artan enerji ehtiyaclarını qarşılamaqdır. Bu halda Xəzər regionu ölkələri Qərb enerji və global enerji şirkətlərinin zəngin enerji ehtiyatları ilə əlaqədar diqqəti cəlb edən ölkələrə çevrilmişlər. Güclü dövlətlər və beynəlxalq şirkətlər, enerji resurslarına çatmaq və bölgədə aktiv olmaq üçün lazım olan boru kəmərlərində söz sahibi olmaq üçün böyük bir rəqabətə girdi.

Dünya Enerji Şurasının qiymətləndirmələrinə əsasən, növbəti 40-60 il ərzində neftlə təmin olunma təhlükəsi neft bazarında rəqabətə və enerji ehtiyatına nail olmaq üçün səyləri artırdı. Bundan əlavə, XXI əsrin ikinci rübündə neft ehtiyatlarının azalacağını proqnozlaşdırmaq səyləri ölkələri neftlə əvəz olunmuş enerjiyə çevirmək üçün səy göstərdi. Son iyirmi beş ildən otuz ilədək bu səylər enerji resurslarında təbii qaz payının artırılmasında rol oynamışdır. 2010-cu ildə təbii qazın dünya əsas enerji tələbatına olan töhfəsi 25%-ə çatmışdır [2].

Xəzər hövzəsində Türk dövlətlərinin enerji ehtiyatları ilə bağlı müzakirələr davam edir. Müxtəlif mənbələrdəki fərqli dəyərlərlə qarşılaşa bilərik. Fərqli dəyərlərə əlavə olaraq, bəzi tədqiqatçılar regionun enerji potensialının şişirdilmiş olduğunu bildirirlər. Ancaq unudulmamalıdır ki, enerji ehtiyatları bölgədəki kəşfiyyat işlərinin davamı ilə daim dəyişəcəkdir. Bölgədə enerji ehtiyatlarının ehtiyat miqdarı müxtəlif dərəcələrdə irəli sürülmüş bir neçə səbəb var. Yəni, ehtiyatları yüksək və ya aşağı səviyyədə göstərmək üçün fərqli gözləntilərlə

oyunçuların səyləri hər bölmə tərəfindən bilinir. Məsələn, xarici investor şirkətlərini öz ölkələrinə cəlb etmək istəyən və ya imzalanacaq müqavilələrdə daha yaxşı şərtlər göstərmək istəyən istehsalçı ölkələr öz ehtiyatlarından daha yüksək olan sahələrdə ehtiyatları göstərə bilirlər. Bu vəziyyətin əksinə, investor şirkətləri həm də bu müqavilələrdən əldə ediləcək mənfəəti maksimum dərəcədə artırmaq üçün ehtiyatları azaltmaq və investisiya tələblərini yüksək səviyyədə artırmağa çalışırlar.

Bölgədəki enerji potensialı ilə bağlı bir çox istinad mənbəyi olsa da, araşdırmalarımız üçün etibarlı mənbələr təmin edəcəyik. Bu qaynaqların ümumi statistik məlumatlarına baxdığımızda potensilləri nəzərdən keçirəcəyik. İndi bu qaynaqların bir qismini verməyə çalışaq.

Beynəlxalq Enerji Agentliyinin məlumatına görə, Türkdövlətlərinin Orta Asiya və Zaqafqaziyada təsdiqlədiyi neft ehtiyatları 17 ilə 50 milyard barel arasındadır. Mümkün ehtiyatlar 186 milyard bareldir. Bu rəqəmlər, ABŞ Milli Təhlükəsizlik (köhnə) ekspertlərindən Rosemarie Forsythein işində, ola biləcək və isbat edilmiş neft ehtiyatları məbləği olaraq ifadə etdiyi 200 milyard barel rəqəmi ilə optimist təxmin aralığında paralellik kəsb edir [4].

2006-cı ildə Beynəlxalq Enerji Agentliyi tərəfindən nəşr olunan bölgə ilə əlaqədar hesabatə görə, Xəzər bölgəsində ümumi neft ehtiyatları 200 milyard barel çoxdur. Eyni mənbəyə görə, Xəzəryanı ölkənin təbii qaz ehtiyatlarının təxminən 560 trilyon m³ olduğu bildirilir [8].

Türk Respublikalarının təsdiq edilmiş, mümkün və ümumi neft ehtiyatları.

Ölkələr üzrə təsdiqlənmiş ehtiyatlar			
Neft (mlrd. barel)	Təsdiq edilmiş ehtiyatlar	Mümkün və ümumi ehtiyatlar	Aşağı və yüksək
Azərbaycan	7	7 32	39 39
Qazaxıstan	9	40 92	101 132
Türkmənistan	0.55	1.7 38	38.55 39.7
Özbəkistan	0,3	0,59 2	2,3 2,59
Cəmi	17,2	49,7 186	203,2 235,7

İstehsal (min barel, gün)					
	1992	2000	2005	2010	Aşağı, yüksək
Azərbaycan	222	309	440	900	1290
Qazaxıstan	529	718	1.293	1.900	2400
Türkmənistan	110	157	196	165	450
Özbəkistan	66	152	125	150	260
Cəmi	927	1.336	2.054	3.315,	4.600

Ayrıca, o dövrün ABŞ Prezidenti Bill Clintonun Xəzər hövzəsi enerji müşaviri John Wolf, Washingtonun siyasətində təsirli bir yeri olan Strateji və Beynəlxalq Etüdlər Mərkəzinin (CSIS), Xəzər bölgəsi üçün hazırladığı mənfi hesabatı tənqid edərək bunları söyləmişdir: “Xəzər, neft zənginidir”. Bu qurum (CSIS) ötən illərdə də eyni hesabatları nümayiş etdi və yanıldığı ortaya çıxdı. Yeni olan Şimali Kashagan neft yataqlarının böyüklüyü, bu iddiaları etibarsız etməyə yetər” [9].

Xəzəryanı ölkələrin xam neft ehtiyatlarının ümumi həcmi 95,7 milyard ton olduğu təxmin edilir. Bu ehtiyatların əksəriyyəti Qazaxıstana (60 milyard ton) və Türkmənistana (16,5 milyard ton) düşür. Rusiyanın payı 2,2,5 milyard ton ikən, İranın payı təxminən 2 milyard ton təşkil edir. Azərbaycanın payı 5-12 milyard ton təşkil edir [6].

Türk Respublikaları üzrə müəyyən edilmiş, mümkün və ümumi təbii qaz ehtiyatları

Ölkələr üzrə təsdiqlənmiş ehtiyatlar			
Təbii qaz (trl. kub metr)	Müəyyən edilmiş ehtiyatlar	Mümkün ehtiyatlar	Ümumi ehtiyatlar
Azərbaycan	30	35	65
Qazaxıstan	65	88	153
Türkmənistan	71	159	230
Özbəkistan	66,2	35	101
Cəmi	328	328	560

Təbii qazın ölkələr üzrə istehsalı (trl.kub metr) [8]

	1992	2000	2005	2010
Azərbaycan	0,28	0,20	0,18	0,7
Qazaxıstan	0,29	0,31	0,84	1,24
Türkmənistan	2,02	1,89	2,08	3,50
Özbəkistan	1,51	1,99	1,97	3,20
Cəmi	4,10	4,39	5,07	8,64

Digər mənbələrə görə, Xəzər regionunda təxminən 40 milyard barel neft ehtiyatı var. Ancaq önümüzdəki illərdə davam etdiriləcək araşdırmalar nəticəsində kəşf ediləcək yeni enerji yataqları ilə bu rəqəmin 100 ilə 200 milyard barrel ətrafında bir səviyyəyə çıxması gözlənilir. Bölgədəki dövlətlərin neft və qaz ehtiyatlarının böyük bir hissəsi hələlik inkişaf etdirilməyib və hətta bölgənin əhəmiyyətli hissəsində ehtiyat aşkarlanmayıb.

Əgər Xəzər hövzəsinin təxmin edilən neft ehtiyatlarını bəzi ölkələrin zəngin neft ehtiyatları ilə müqayisə etsək, biz mühüm nəticələr əldə edə bilərik. Yəni, Xəzər regionunda neft ehtiyatları İraqdakı neft ehtiyatlarından 100 milyard barrel çoxdur. Səudiyyə Ərəbistanı dünyanın ən böyük neft ehtiyatlarına sahibdir və 261 milyard barel neft ehtiyatının təxminən üçdə ikisini təşkil edir [7].

Xəzər bölgəsinin qaynaqları mövzusunda araşdırmaçılar tərəfindən tələffüz edilən ən aşağı rəqəm belə ABŞ torpaqlarındakı (22 milyard barel) və Şimal dənizindəki (17 milyard barrel) isbat edilmiş neft ehtiyatlarının böyüklüyü ilə fərqlidir. Başqa sözlə, Xəzər neft ehtiyatları Fars körfəzindəki ehtiyatların dördüdə birinə bərabər olduğu məlumdur.

Bundan başqa, Xəzər regionunun enerji resursları bu regionun 21-ci əsrdə ikinci bir Fars körfəzi ola biləcəyi ortaya çıxmışdır. Bu, regionda köhnə ehtiyatlara əlavə olaraq, zəngin yeni karbohidrogen ehtiyatlarının aşkar edilməsi üçün işlər aparılmalıdır. Bəzi mənbələrə görə, bu bölgədə enerji ehtiyatları dünyanın üçüncü yerini tutma potensialına malikdir.

Avropalı mütəxəssislərin verdiyi məlumatlara görə, Azərbaycanın quruda və dənizdə sahib olduğu təbii qaz ehtiyatları, 2011-ci ildə olan ehtiyat sahələri istisna olmaqla, qəti olaraq 1,3-3 trilyon kubmetr; Rəsmi mənbələrə görə Azərbaycan 2.55 (dəqiq) və 5-7 (mümkün) trilyon kubmetr kimi ifadə edilir. BP tərəfindən 2010-cu ildə açıqlanan statistik məlumatlara görə, Azərbaycanın neft ehtiyatları 7 milyard barel təşkil edir. Enerji mütəxəssislərinin fikrinə görə, Azərbaycan bir neçə il içində illik təbii qaz istehsalını 40 ilə 50 milyard kubmetr arasında bir rəqəmə çatdırma biləcəkdir. 25 oktyabr 2011 tarixində imzalanan Azər-

baycan və Türkiyə arasındakı ən geniş əhatəli enerji layihələrindən biri TANAP-dır. Bu boru xətti, Azərbaycanın Şahdəniz 2 sahəsində istehsal olunan təbii qazın, Gürcüstan və Türkiyə üzərindən Avropaya daşınmasını hədəfləyən əhəmiyyətli bir layihədir. Ümumi uzunluğu 1.850 km olan boru xəttinin Türkiyədəki hissəsinin Ərdahanından başlayaraq Ədirnədə son tapması planlaşdırılır. Layihənin reallaşdırılması üçün TANAP Qaz Anonim Şirkəti qurulmuş, şirkətdə ARDNŞ% 58, BOTAŞ% 30, BP% 12 hissə sahibi olmuşdur [10].

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə reallaşdırılan Trans-Anadolu layihəsi ilə “Şahdəniz”, “Abşeron” və “Ümid” qaz sahələrindən çıxarılan qazın Avropaya axını hədəflənməkdədir. TANAP-ın davamı olaraq ortaya çıxan Trans Adriatik Boru Kəməri (TAP) layihəsi də Avropanın enerji təhlükəsizliyi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ümumi uzunluğu 870 km olan TAP-ın TANAP-la birləşərək Yunanıstan və Albaniya üzərindən Adriatik dənizi vasitəsilə İtaliyaya çatdırılması planlaşdırılır. Cənub-Şərqi Avropanın qaz tələbatını təmin etmək məqsədi ilə TAP, Avropa ölkələrinin enerji bazarlarında mühüm rol oynayacaqdır.

26 Dekabr 2011 tarixində Ankarada Azərbaycan və Türkiyə Enerji nazirlikləri arasında TANAP-a dair ortaq bir bəyannamə imzalanmışdır. Bəyannamənin imzalanmasından sonra TANAP-ın tikintisinə hazırlıqların aparılması qərara alındı. 26 iyun 2012-ci ildə Dolmabahçe Sarayında TANAP haqqında yüksək səviyyəli rəsmi sənədlər imzalanıb. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev, Azərbaycanın enerji sektorunda Türkiyəyə etdiyi böyük həcmli investisiyalardan bəhs etmişdir. 7 noyabr 2012-ci ildə ARDNŞ-nin Prezidenti Rövnəq Abdullayev tərəfindən TANAP şirkətinin qurulduğu və Türkiyədə rəsmi olaraq fəaliyyətə başladığı açıqlanmışdır. 2 Yanvar 2013 tarixində də Türkiyə və Azərbaycan arasında imzalanmış TANAP razılaşması Türkiyə Parlamenti tərəfindən təsdiq edilmişdir. Dörd il ərzində tamamlanması planlaşdırılan tikinti işlərinin 2018-ci ilin ortalarında tamamlanması gözlənilir. Avropanın enerji sahəsində Rusiyadan asılı olduğunu nəzərə alsaq, TANAP layihəsi Avropa ölkələrinin müstəqil enerji siyasəti icra edə bilmək üçün olduqca əhəmiyyətlidir. 2009-cu ildən etibarən Avropada istifadə olunan enerjinin 50% -i idxal olunur. 2030-cu illərdə bu rəqəmin 70%-ə çatması gözlənilir. Ayrıca TANAP-ın tamamlanması ilə Türkiyənin də Rusiya və İrana olan qaz asılılığı azalacaq.

17 may 2016-cı ildə Saloniki şəhərində TAP layihəsi ilə bağlı görüş keçirilmişdir. Azərbaycanın Baş nazirinin müavini Yaqub Əyyubov TAP layihəsinin Avropanın enerji təhlükəsizliyini dəstəkləyəcəyini bildirib. TANAP-la birləşəcək olan TAP layihəsi ilə ilk mərhələdə Avropaya 10 milyard kubmetr qaz çatdırılması nəzərdə tutulur. Trans Adriatik Boru Kəməri, Türkiyə və Yunanıstanın

sərhədində iştirak edən Kipoi-də TANAP ilə birləşdiriləcəkdir. Ümumi uzunluğu 878 km olan TAP 2020-ci ildə fəaliyyətə başlaması gözlənilir [3].

17 dekabr 2013-cü il tarixində “Şahdəniz 2” investisiya sazişinin imzalanması Azərbaycan üçün mühüm addım idi. Həm iqtisadi, həm də siyasi baxımdan olduqca böyük əhəmiyyət daşıyan Şahdəniz layihəsi, Qafqaz-Balkanlar, Qafqaz-Cənubi Avropa, Xəzər hövzəsi və Avropa arasındakı iş birliyini irəli ölçülərə daşımağı hədəfləyir. Qaz nəqlinin ilk mərhələsinin 2019-cü ildə başlaması və illik 10 milyard kubmetr Azərbaycan təbii qazının Cənub Avropaya, 6 milyard kubmetr təbii qazın isə Türkiyəyə ixrac edilməsi planlaşdırılır. Şahdəniz 2 layihəsinin ümumi dəyəri 45 milyard dollardır.

BP Statistikasına görə, 2016-cı ildəki dünya bazarında benzinin qiyməti 0,4%. Ümumi ehtiyat 7 milyard barel olub. 2015-ci ildə isə gündəlik təxminən 841 min barel neft çıxarıb ki, bunun 99 minini özü istifadə edib [3].

2015-ci ilin məlumatlarına görə, dünyanın ən aşağı faiz dərəcəsi üzrə dünyaya faiz dərəcəsindən aşağı olmuşdur. Ümumi halda ölkə 1,1 trilyon kubmetr qaz ehtiyatına malikdir ki, 2015-ci ildə Azərbaycan bunun 18 milyard kubmetrini istehsal edib, təxminən yarısını - 9,8 milyard kubmetrini özünə ayırıb. Həmin il 7,8 milyard kubmetr qazın 5,3 milyard kubmetrini Azərbaycan Türkiyəyə satıb ki, Türkiyə də bunun 2,1 milyard kubmetrini Avropaya ixrac edib [3].

Qazaxıstanda vəziyyət necə olub? Yenə BP statistikasına görə, 2016-cı ildə Qazaxıstan dünya benzin ehtiyatlarının 1,8 %-nə (30 milyard barel) malik olub. 2015-ci ildə isə gündəlik təxminən 1 milyon 669 min barel neft istehsal edib ki, bunun 271 minini özü istifadə edib. 2015-ci ildən etibarən isə Qazaxıstan dünya təbii qaz istehsalının 0,5 %-nə (0,9 trilyon kubmetr) malik olub. 2015-ci ildə 12,4 milyard kubmetr təbii qaz istehsal edib ki, bunun 8,6 milyard kubmetri ölkəsi daxilində qalıb. Çin, ancaq az miqdarda qaz ixrac edir. Bu metotstanla olan təbii qaz boru kəmərlərinin üstündə olması Qazaxıstanı təbii qaz baxımından da əhəmiyyətli edib.

Qırğızıstan isə enerji ehtiyatları baxımından varlı ölkə deyil. Bu ölkədə nə benzin, nə də təbii qaz var, bunları ölkə idxal yolu ilə əldə edir.

Türkiyəyə gəlincə, 2016-cı ilin Türkiyə Petrolleri Anonim Ortaq Şirkətinin (TPAO) Xam Neft Təbii Qaz Sektor hesabatına görə, 2015-ci ildə Türkiyədə gündəlik təxminən 51 min barel xam benzin istehsal olunub, amma, əksinə, 796 min barel istifadə edilib. Doğal xam neft istehsalının ümumi istehlakı 2015-ci ildə nisbətən 6,4 % olmuşdur.

Türkiyə 2015-ci ildə yerli təbii qaz istehsalı çox aşağı düşüb, 0,8 %-i keçməyib.

Nəticə olaraq, Türk Şurası üzvlərinin ümumi olmaqla hər birində təbii qaz kəsiri olsa da, ümumilikdə benzin çoxunda var. Təbii qaz kəsiri yenilə bilən ener-

ji sahəsində ediləcək investisiyalar hesabına əldə edilə bilər və bununla türk dilli dövlətlər öz enerji problemini həll edə bilər.

Türk Şurası hökumətlərarası mədəniyyət və əməkdaşlıq təşkilatlarının koordinasiyası iqtisadiyyat və enerji potensialı baxımından Avropa İttifaqı kimi bir struktur potensialına malikdir. Amma üzv ölkələrin mövcud iqtisadi, siyasi gücü və qlobal dünyada uzun müddətli hədəfi olmalıdır ki, aradakı kəsirlər düzəlsin.

Ədəbiyyat:

1. Meliha Ener, Orhan Ahmedov, “Türkiye-Azərbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliđi Açısından Önemi”, 2. Ulusal İktisat Kongresi/20-22 Şubat 2008/DEÜ BF İktisat Bölümü / İzmir-Türkiye, ss. 8.
2. Mitat Çelikpala, Cavid Veliyev, “Azərbaycan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliđinin Başarı Örneđi”, Center for Internatinal and European Studies Kadir Has Üniversitesi, ss. 17.
3. “Azərbaycan Gazını Avropaya Çatdıracaq Trans-Adriatik Boru Kemerinin-TAP-ın Temeli Qoyulub”, TRT Azərbaycan, 18.05.2016.
4. <http://mfa.gov.az/files/file/Azərbaycan%20-%20Türkiye%20munasibetleri.pdf>.
5. Kenan Dođan, “Türkiye-Azərbaycan Ekonomik İlişkilerinde Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 121.
6. Gündüz Heyderov, “Azərbaycan-Türkiye İqtisadi ELaqelerinin Müasir Veziyyəti ve İnkişaf Perspektifleri”, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Bakı 2011, ss. 7-11.
7. Reha Yılmaz, “Türkiye-Azərbaycan ilişkilerinde Son Dönem”, www.bilgesam.org. ss. 32.
8. Enerji İnformasiya İdarəsi, Xəzər Bölgəsi: Əsas neft və qaz statistikasını, iyul 2006
9. “Üç İlde Azərbaycan Türkiyede 500-den Çox Şirket Açıb”, Xezernews.az, 05.01.2016.
10. ABŞ Enerji Nazirliyi; Xəzər Bölgəsinin Əsas Neft və Qaz Statistikaları, Avqust-2005-BP: Dünya Enerjisinin Statistik Qiymətləri İyun - 2005 (1 ton = 7,33 barel)